

**UNIVERSITATEA DE MEDICINĂ, FARMACIE, ȘTIINȚE ȘI
TEHNOLOGIE „GEORGE EMIL PALADE” DIN TÂRGU MUREȘ**

**ȘCOALA DOCTORALĂ DE LITERE, ȘTIINȚE UMANISTE ȘI APLICATE
DOMENIUL: FILOLOGIE**

**TEZĂ DE DOCTORAT
REZUMAT**

Doctorand:

Mădălina-Daniela ONET

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Dorin ȘTEFĂNESCU

TÂRGU MUREȘ

2020

**UNIVERSITATEA DE MEDICINĂ, FARMACIE, ȘTIINȚE ȘI
TEHNOLOGIE „GEORGE EMIL PALADE” DIN TÂRGU MUREȘ**

**ȘCOALA DOCTORALĂ DE LITERE, ȘTIINȚE UMANISTE ȘI APLICATE
DOMENIUL : FILOLOGIE**

**APOLINIC ȘI DIONISIAC ÎN LITERATURA ROMÂNĂ ȘI
LITERATURA EUROPEANĂ
REZUMAT**

Doctorand:

Mădălina-Daniela ONET

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Dorin Ștefănescu

TÂRGU MUREȘ

2020

CUPRINS

INTRODUCERE	7
1. EUPALINOS ȘI CONȚINUTUL ARTEI	11
1.1. <i>Intuiție artistică și raționalitate științifică.....</i>	<i>11</i>
1.2. <i>Clasificarea artelor.....</i>	<i>18</i>
1.3. <i>Multiplicitatea omului la naștere .....</i>	<i>28</i>
2. POETICA EXUBERANTĂ A VERII	33
2.1. <i>Cultura verii. Solaritatea.....</i>	<i>33</i>
2.1.1. <i>O simbolică bipolară.....</i>	<i>38</i>
2.1.2. <i>Astrul infernal.....</i>	<i>42</i>
2.1.3. <i>Nunta cu lumea.....</i>	<i>44</i>
2.1.4. <i>Paradoxul absurdului.....</i>	<i>46</i>
2.1.5. <i>Exilul și moartea .....</i>	<i>50</i>
2.2. <i>Îndemnul spre deșrădăcinare .....</i>	<i>62</i>
3. LUCIAN BLAGA ȘI ENTUZIASMUL COSMIC	71
3.1. <i>Originarul dionisiac.....</i>	<i>74</i>
3.2. <i>Ambivalența panică.....</i>	<i>83</i>
3.3. <i>Ritualul orgiastic.....</i>	<i>88</i>
3.4. <i>Invenția verbală .....</i>	<i>89</i>
4. ION BARBU ÎNTRE CONTEMPLAȚIA APOLINICĂ ȘI TRĂIREA DIONISIACĂ	93
4.1. <i>Curente literare .....</i>	<i>93</i>
4.2. <i>Prima etapă de creație .....</i>	<i>95</i>
4.3. <i>Filiația spirituală cu Grecia Antică .....</i>	<i>96</i>
4.4. <i>Echilibrul dual agonistic al cunoașterii. Poezie și vis.....</i>	<i>97</i>
4.5. <i>Jocul materiei – simboluri, motive și metafore.....</i>	<i>98</i>
4.6. <i>Metapoetica apei.....</i>	<i>115</i>
5. UN OM LIBER: ALEXIS ZORBA.....	131
5.1. <i>Antagonismul dintre omul rational și omul intuitiv.....</i>	<i>Error! Bookmark not defined.</i>
5.2. <i>Măștile lui Zorba.....</i>	<i>152</i>
5.3. <i>Spațiul închis vs. spațiul deschis.....</i>	<i>157</i>
5.4. <i>Dansul ca formă de eliberare.....</i>	<i>165</i>

6. UN SCRITOR...MAGICIAN: JOHN FOWLES	173
6.1. <i>Jocul de-a Dumnezeu</i>	173
6.2. <i>Spectacolul măștilor</i>	184
6.3. <i>Stil de viață intelectual și stil de viață material</i>	193
6.4. <i>Pledoarie pentru libertate</i>	197
7. ÎNGERUL DE GIPS ȘI FORȚA SPIRITULUI. COMPLEXUL NIETZSCHEAN	
211	
7.1. <i>Metamorfoza personajelor</i>	211
7.2. <i>Râsul - formă a exuberanței</i>	224
7.3. <i>Adevărul – miză a curajului</i>	230
7.4. <i>Libertate și autenticitate existențială</i>	233
CONCLUZII	241
BIBLIOGRAFIE	255

APOLINIC ȘI DIONISIAC ÎN LITERATURA ROMÂNĂ ȘI LITERATURA EUROPEANĂ

Rezumat

Impactul filosofiei nietzscheene asupra literaturii din spațiul european reprezintă subiect de interes pentru mulți filologi. Lucrarea de față se dorește a fi o contribuție în domeniul cercetării literaturii întrucât demonstrează pe de o parte că importanța subiectului menționat anterior nu s-a diminuat în cadrul științific actual, iar pe de altă parte evidențiază în orizontul de specialitate al criticii literare răsfrângerea acestei filosofii asupra conștiinței unor oameni de cultură remarcabili ai secolului trecut. Influența lui Friedrich Nietzsche nu poate fi rezumată la o singură receptare sau redusă la o singură operă literară. Complexitatea ei constă în capacitatea diferiților autori de a și-o însuși prin regăsire, de a o modela conform propriilor sensibilități, de a o transfigura estetic și conceptual sau de a o reprezenta prin personaje vii, intenția acestei cercetări fiind de a evidenția tocmai semnificațiile acestor receptări și maniere distincte de înțelegere și concretizare a filosofiei nietzscheene. Problematica apolinicului și dionisiacului a fost elaborată de Nietzsche într-o manieră inedită în *Nașterea tragediei din spiritul muzicii* în 1871. Conform filosofului, dezvoltarea artei este în consonanță cu duplicitatea apolinic – dionisiac, care se află într-o luptă permanentă, întreruptă de scurte momente de conciliere. Apolinicul reprezintă intuiția lumii ideilor, pe când dionisiacul este curentul de simțire universală care izbucnește din interiorul ființei, amețind simțurile.

Motivația alegerii temei de cercetare este dublă: pe de o parte intelectuală, dată fiind capacitatea filosofului de a propune rezolvări la probleme existențiale, majore, indicând un alt mod, inedit, de a percepe lumea în care trăim, pe de altă parte estetică, având în vedere că aceste problematizări sunt coagulate estetic în diverse viziuni asupra lumii, care sunt influențate de cele două concepte, apolinic și dionisiac, acestea reprezentând adevărate căi de lectură în întâlnirea cu operele unor mari scriitori și poeți, precum: Paul Valéry, Albert Camus, André Gide, Lucian Blaga, Ion Barbu, Nikos Kazantzakis, John Fowles și Nicolae Breban. Întregul demers de cercetare este susținut prin raportare la operele filosofului: *Genealogia moralei*, *Dincolo de bine și rău*, *Așa grăit-a Zarathustra*, *Nașterea tragediei din spiritul muzicii*, *Știința voioasă* etc. Demersul exegetic la care ne angajăm are avantajul de a porni de la filosofia nietzscheeană, de a beneficia de scenariile critice acumulate pe parcursul a mai bine de un secol, de a avea la

dispoziție memorii, jurnale, dar și alte cărți de mărturii biografice. Din aceste texte au fost extrase, inductiv sau deductiv, secvențe care codifică situații arhetipale și deschidere spre mit, oferite de apolinic și dionisiac, am accentuat interesul autorilor, în descendența filosofului german, pentru propagarea figurii lui Dionysos, precum și structura arhetipului eroului, mai exact tipologia unor personaje care pun în criză raționalitatea prin înlăturarea constrângerilor.

Originalitatea tezei constă în aplicarea unor grile moderne de lectură pe textele alese, iar din punct de vedere metodologic, la elaborarea prezentei teze, este valorificată metoda de analiză comparativă și direcțiile de receptare ale textului literar care se înscriu într-o arie extinsă de cercetare ce îmbină filosofia cu literatura, istoria ideilor cu istoria mentalităților, toate fiind inserate unui context ideologic, politic, istoric și cultural mai larg.

Plecând de la această ipoteză și pentru a da coerență demersului nostru exegetic, am considerat potrivită o structurare a tezei în funcție de autori, întrucât substratul spiritual, care variază datorită diferitelor contexte socio-culturale, a naționalităților diferite și a intervalelor de timp în care au apărut romanele, poeziile, dialogurile, la care ne referim este divers.

Teza de față este structurată în șapte mari capitole, fiecare având un scop precis. În primul capitol este discutată opoziția propusă de Nietzsche în *Nașterea tragediei din spiritul muzicii* dintre Socrate, care se află sub patronajul lui Apollo, și caracterul dionisiac. Am prezentat principiile semnificative ale vieții lui Socrate, printre care guvernarea existenței conform îndemnului apolinic, respectiv cunoașterea propriei persoane, evidențiind primul pas către această cunoaștere, mai exact admiterea faptului că nu știi nimic. Pornind de la întrebările lui Nietzsche dacă între socratism și artă există un raport de excludere și dacă ideea unui *Socrate artist* ar fi un lucru contradictoriu în sine, am interpretat dialogul platonician *Eupalinos sau arhitectul* al lui Paul Valéry, care ne demonstrează posibilitatea existenței unui „Socrate artist”.

În continuare, în subcapitolul *Clasificarea artelor*, este evidențiată o idee fundamentală a lui Valéry, care se referă la faptul că Muzica și Arhitectura, ca arte formale, se includ idealului de artă pură, singura care, fiind eternă, poate reda cu exactitate lumea spiritului. Muzica și Arhitectura cuprind omul contemplativ și de aceea sunt superioare picturii și celorlalte arte. Ele se disting de acestea, deoarece spectatorul sau ascultătorul este, mai degrabă, învăluit de opera de artă decât situat în afara ei, admirând-o din exterior. Principiul comun celor două arte este acela de a imita cât mai puțin lumea și natura, conform unei *mimesis* minime. Sursa acestei concepții este, desigur, *Nașterea tragediei din spiritul muzicii*, așadar am ilustrat influența lui Nietzsche în

ceea ce privește opinia lui Valéry asupra superiorității celor două arte. Pentru Nietzsche arta reprezintă marele stimulent al vieții, unde stările apolinice și dionisiace se reunesc sau se limitează reciproc. Artistul apolinic este limitat de propria individualitate, fără putința de a se depăși și având interes numai pentru formele frumoase. Artistul dionisiac suferă o metamorfoză continuă a spiritului și, datorită dispoziției sale de a se autodepăși, el trebuie să-și distrugă creația. Autodepășirea se realizează prin intermediul actului creator, care cuprinde esența vieții, iar lipsa acestuia conduce ființa la o degradare eternă.

Subcapitolul *Multiplicitatea omului la naștere* tratează ideea conform căreia noi suntem formați dintr-un conglomerat de impulsuri întrunite cu dificultate. Pornind de la convingerea lui Nietzsche că este necesară admiterea inexistenței unui fel unic de a fi, am subliniat constatarea la care ajunge Socrate din dialog, și anume existența în interioritatea sa a unui arhitect, reliefând faptul că a fost născut ca multiplicitate, deși este adeptul lui Apollo, cel care clarifică noțiunea de *principium individuationis*. Aceeași idee a multiplicității omului la naștere este prezentă și la Gide în *Fructele pământului*.

În al doilea capitol am demonstrat cum elogiul adus omului solar din *Așa grăit-a Zarathustra* a lui Nietzsche a influențat creația lui Albert Camus. Am pornit de la simbolistica ambiguă a soarelui, întrucât el guvernează atât viața cât și moartea, Soarele Negru luminând în moarte, iar Soarele de Amiază fiind asociat vieții. Am evidențiat conceptul potrivit căruia Soarele aparține atât apolinicului, cât și dionisiacului prin elementele sale: lumina și căldura, având în vedere faptul că lumina apolinică este strălucitoare, pe când cea dionisiacă este atât de puternică încât orbește. La fel acționează și căldura, pe de o parte benefic, ca stare de confort, pe de altă parte manifestată într-o manieră violentă atunci când usucă, seacă sau distruge.

Pornind de la aceste afirmații, am interpretat operele lui Camus, în care acesta își exprimă ideile filosofice. *Vara* ia, la început, forma unei reflecții asupra libertății umane, ca, mai apoi, să fie adusă în discuție tema confruntării omului cu lumea. Această confruntare are o natură simbolică bipolară: acțiune și artă, la fel ca în *Eupalinos sau arhitectul*. Am evidențiat protestul omului împotriva absurdității lumii, care la Camus se realizează prin creionarea figurii cuceritorului, simbol al solarității, întruchipând astfel idealul de eliberare al omului de sub dominanța zeilor. Sosirea verii la Camus echivalează cu instalarea stării dionisiace, omul absurd fiind omul ale cărui fructe sunt coapte, în termeni nietzscheeni. În *Străinul* am evidențiat comportamentul nesupus convențiilor sociale al lui Mersault, precum și sensibilitatea sa

exacerbată la căldură, la soare și la lumină, iar această afirmație este susținută prin însăși crima pe care o comite din cauza soarelui exasperant. Soarele negru funerar – astru infernal – se dovedește a fi la fel de puternic sau chiar de o intensitate mai mare decât apolinicul diurn. Am exemplificat cum Mersault își suprimă umanitatea, individualitatea, pentru a răspunde ritmurilor universale, mai exact verii infernale. În *Nunta* am văzut că pentru Camus, absurdul nu trimite la sinucidere, ci la trăirea impulsivă a vieții, ca nuntă cu lumea, fără nevoia explicației acesteia în mod rațional. În continuare am evidențiat toate trăsăturile care să conducă la concluzia că *Mitul lui Sisif*, triumf al paradoxului absurdului, este o rezumare a Eternei Reîntoarceri a lui Nietzsche, repetiția la existența lipsită de permanență teleologică și eliberarea prin moarte. În *Ciuma* solaritatea este simultană ciumei și, deși moartea pare o urmare a bolii, în realitate, la fel ca în *Străinul*, există un Soare Negru, al exilului de data aceasta, care instigă la moarte.

Călătoria – în context gidian – apare ca cea mai de preț educație, prin intermediul căreia se poate cunoaște cu adevărat viața. Acest tip de cunoaștere, călătoria, este superioară, deoarece se realizează, în chip pătimaș, cu ajutorul trupului, inferioritatea celorlalte forme sapiențiale constând în dominația minții. Gide îndeamnă la dezrădăcinare, îi îndeamnă pe copii să nu-și mai iubească familia și să o părăsească; ne propune existența într-o vară eternă, a asumării omenescului, lipsită de orice speranță. Arderea cărților este îndemnul de *a trăi*, de a vedea noutatea oricărei clipe, reprezentând opțiunea pentru cunoașterea dionisiacă, pentru trăirea frenetică a vieții. La fel cum fructul copt se desprinde de pe creangă, tot astfel și omul pregătit, care învață să privească, trebuie să se dezrădăcineze prin renunțarea la sine și dăruire. Omul a evoluat de-a lungul secolelor, iar progresul lui continuu aduce speranța unei ființe noi. Nietzsche elogiază Supraomul, iar Gide propune devenirea acestui om mult așteptat.

În capitolul al treilea am vorbit despre interesul lui Lucian Blaga pentru vitalismul nietzscheean, singurul care îi poate descătușa energia vitală și pe care îl consideră un antidot împotriva intelectualismului omului modern. Răsturnarea scării de valori, conceptul Supraomului, respingerea științei ca modalitate de cunoaștere, adversitatea pentru societatea modernă i-au întărit ideea conform căreia cultura și expresionismul german sunt generatoare de inspirație. Astfel că, se poate remarca, în primele volume de poezii, atât tendința de celebrare a vieții, cât și izolarea geniului de umanitate, comuniunea acestuia cu natura, proprie expresioniștilor. De asemenea, se aliniază căii nietzscheene de aflare a adevărului prin reîntoarcerea la mituri, iar dihotomia apolinic – dionisiac se dovedește a fi indispensabilă noului

stil de percepere a lumii, Blaga fiind puternic impresionat de dionisiac, iar această atitudine este evidentă prin însușirea profețiilor lui Zarathustra și prin dorința de a se pierde în infinitul naturii. Fără influența nietzscheeană, Blaga nu ar fi putut să creeze concepte precum: entuziasmul cosmic, elanul vitalist, invenția verbală. Raportându-ne la *Poemele luminii*, am arătat că sursa puterii dionisiace este conferită, la Blaga, de ideea de păcat și păgânism. După ce am abordat simbolistica primului element al Genezei, lumina, am continuat cu pământul aflat în combustie. După lumină și pământ am observat apariția mării, care îi propulsează sufletul în nesfârșit. Focul este un alt element fundamental întâlnit adesea în lirica blagiană în diverse ipostaze: soare, lumină, stele, rug, flăcări, limbi de foc, scânteie, cenușă. Focul s-a dovedit a fi un element mult mai puternic decât apa, aceasta nereușind să potolească focul, care cuprinde totul. Pământul și focul sugerează energia vitală, pasiunea, substanțialitatea, indicând energetismul transmis pe filieră nietzscheeană, dar și accentele expresioniste, insinuând dominarea ființei umane de către forțele cosmice.

Am văzut că, în perspectivă blagiană, ființa umană trebuie să ființeze misterul și mitul, acest fapt reprezentând originea metaforelor revelatorii, care depășesc dimensiunile temporale, relaționând cu fondul originar dionisiac al omului. Prin urmare, dionisiacul din lirica lui Blaga este dublat de registrul mitic. Am constatat preferința pentru lumina lunii, care potențează misterul, și pentru materia divină a inimii, din care ia naștere omenirea și omul nou sau Supraomul. Extazul se exteriorizează în două maniere: prin dinamism dionisiac (dans, strigăt, joc, învârtire) sau prin imobilitate contemplativă. În economia afectivă a universului de creație blagian, acestea se succed. Absolutul este redat artistic în primele două volume prin alternanță: poezii în care eul poetic se află într-o stare de exaltare și creații în care poetul este în nemișcare contemplativă. Dacă *Poemele luminii* erau guvernate de entuziasmul dionisiac, în *Pașii Profetului* zeul simbolic asociat celei de-a doua stări este Pan. Așadar, am explicat trecerea lui Blaga de la Dionysos la Pan din perspectiva neopitagoreicilor, pentru care Apollo și Dionysos reprezintă cele două fețe ale zeului unic, Pan, însuși numele său fiind tradus *Totul*. Pentru aceștia, Pan este *protogonos*, primul creat, din care ia naștere universul. De asemenea, ne-am referit la dionisiacul nietzscheean autohtonizat, creștinat prin substratul traco-getic și la concepția lui Blaga, potrivit căruia acest fond nelatin este motorul energiilor creatoare, corespunzându-i principiul dionisiac, iar identității noastre latine îi corespunde principiul apolinic. În volumul *În marea trecere* entuziasmul cosmic este substituit de sentimentul solitudinii cosmice, al lipsei de

comunicare cu energia vitală a universului, de aici caracterul de lamentație al acestor poezii, dar și, compensator, de ritual orgiastic.

Capitolul al patrulea, dedicat lui Ion Barbu, debutează cu o introducere despre stilul obscur al poeziilor sale, care necesită un cititor activ, înarmat cu voința de a desluși asociațiile inedite. Raportarea noastră la poeziile primei etape de creație a făcut necesară și o scurtă evocare a trăsăturilor principale ale parnasianismului, dar și a unor caracteristici subtile ale simbolismului. Am analizat parnasianismul barbian, care este însuflețit de dionisiac și nietzscheanism, dar și filiația spirituală a poetului cu Grecia Antică. Ion Barbu evocă Grecia misterelor eleusine și a culturilor orgiastice ale lui Dionysos. Am observat că arta este definită de Barbu drept contopirea ideală între apolinic și dionisiac, idee extrasă din *Nașterea tragediei din spiritul muzicii*, iar poetul este un profet asemenea hierofantului care inițiază misterele eleusine, anunțând trezirea din nou la viață a zeului. Referindu-ne la cuplul antinomic apolinic-dionisiac, ne-am raportat la modul în care Barbu înțelege aceste concepte nietzscheene, constatând că deși, în accepțiune barbiană, numai omul, dintre toate ființele, poate trăi visul apolinic, care complinește impulsul dionisiac, această capacitate este atribuită tuturor formelor de viață, fie ele vegetale (în *Copacul*), fie geologice (în *Lava*, *Munții*). Ion Barbu dorește o îmbinare între Gândire și Poezie, între Idee și Viață, nealternând cele două posibilități, ci dorindu-le într-o uniune perfectă. Astfel că am evidențiat întrupările pe care acestea le cunosc la nivel textual, sub forma unor motive și simboluri sau a unor imagini statice ori dinamice. De asemenea, am dezbătut conceptul Supraomului pe care Barbu îl preia de la Nietzsche.

În subcapitolul *Metapoetica apei* am vorbit despre simbolistica apei, despre faptul că aceasta reprezintă un simbol matern, iar omul este restituit mamei pentru a putea fi din nou născut. Apa este un motiv preponderent în opera lui Ion Barbu și are ca ipostaze secundare *baia albastră*, *râul*, *forma fluidă*, acestea fiind conectate prin intermediul fluidității și reprezentând, în fapt, concepte nietzscheene. Am demonstrat că apa este ființa amorfă, netrezită total din somn și nedespărțită în întregime de materia încreată, ea reprezentând locul nestatornic de întâlnire al *delirului dionisiac* cu *extazul apolinar*. Apoi l-am caracterizat pe poetul Barbu din punctul de vedere al filosofiilor primitive care asociau temperamentelor filosofice unul dintre cele patru elemente fundamentale și am convenit că poetului îi corespunde temperamentul flegmatic prin preferința sa pentru apă, râu, mare. Apa nu este un ornament al peisajelor barbiene, ci este cu adevărat substanța reveriilor poetice. Legătura profundă dintre poet și apă se consolidează pe

principiul conform căruia apa este un tip de destin care metamorfozează continuu ființa datorită faptului că individul are destinul apei care curge, el nu își dorește să trăiască o experiență de două ori, ci, asemenea apei care se prăvălește și moare, tot astfel și ființa umană simte nevoia unei reinventări permanente. Sentimentul filial izvorăște din dorința de a se simți ocrotit de natura-mamă. Pentru a susține aceste afirmații am făcut trimiteri la Gaston Bachelard, care vorbește despre „cronologia inimii” și despre acest sentiment care este prioritar pe axa noastră sufletească, întrucât este primul nostru sentiment din punct de vedere diacronic.

În capitolul intitulat *Un om liber: Alexis Zorba* am început prin evidențierea antagonismului dintre omul rațional, reprezentat de stăpân, și omul intuitiv, Zorba, cele două personaje încercând să răzbată prin mijloace diferite: acțiune sau contemplație. Am demonstrat că *Alexis Zorba* reprezintă una dintre încercările lui Kazantzakis de a da viață ideilor filosofice din *Ascetica* și am identificat similarități între acest manifest existențial și *Așa grăit-a Zarathustra* a lui Nietzsche, inventariind diversele motive prezente: omul confruntat cu Abisul, omul ca intermediar între animal și Supraom, distingerea dintre sexe realizată pe principiul scopului (femeia are ca scop maternitatea, iar bărbatul lupta), motivul dansului, singurătatea celui ales, înclinația spre contradicții, paradoxuri, atracția pentru mituri, utilizarea metaforei, pathosul, relatarea prin utilizarea invocației, a exclamației, a stilului imperativ și a interogațiilor retorice.

Am observat că măștile lui Zorba (dintre care amintim: chipul, bufonul, o influență, bineînțeles, nietzscheană, Sindbad Marinarul, bucătarul, muncitorul la cariera de piatră, minerul, negustorul ambulant, olarul, comitagiul, cântărețul la santuri, vânzătorul de passatempo, potcovarul, contrabandistul și minerul) se concretizează prin intermediul caracteristicilor și îndeletnicirilor sale, care au valoare simbolică. Datorită tuturor acestor măști, putem susține că Zorba este un actor care susține diverse interpretări pe scena vieții. Stăpânul este cucerit de această figură histrionică și teatrală, Zorba fiind un maestru în arta spectacolului, spre deosebire de prietenul său care era de felul lui o natură foarte serioasă. Forțele care îl plăsmuiesc pe omul transfigurat sunt, bineînțeles, cele dionisiace.

Măștile lui Zorba unesc contrariile, aspirațiile sufletului său, cele două forțe pe care le folosește: cea de cretan și cea de om universal învăluit de vraja dionisiacă, așa cum, Zorba și stăpânul reprezintă cele două măști contradictorii ale lui Kazantzakis, cea apolinică fiind cea

dominantă, iar cea dionisiacă este cea la care năzuiește la un nivel ideatic, însă în plan biografic este cea la care renunță.

În subcapitolul *Spațiul închis vs. Spațiul deschis* am discutat despre evidenta opoziție a spațiului închis, al cafenelei, în care naratorul îl întâlnește pe Zorba, loc de refugiu al marinarilor, și spațiul deschis, al „mării dezlănțuite”, un spațiu în care stihiiile sunt libere a se manifesta. Spațiul eroilor lui Kazantzakis este unul închis și din cauza faptului că este marcat de o căutare continuă asemănătoare muncii lui Sisif. Această căutare se petrece sub imboldul datoriei, temă predilectă a operei lui Kazantzakis. În opinia autorului, omul are trei mari datorii menționate în *Ascetica*: către minte, către inimă și eliberarea atât de minte, cât și de inimă.

Una dintre lumile închise din scrierile lui Kazantzakis căreia i-am acordat o atenție deosebită o reprezintă condiția femeii. Tot ca spațiu închis apare și spiritul lui Zorba, claustrat într-un trup, căruia nu i se poate sustrage decât prin dans. Conștientizarea finitului este un proces laborios care se desfășoară în etape; ființa umană trebuie să înțeleagă atât finitul omului, cât și pe cel al lumii înconjurătoare pentru a putea experimenta spațiul deschis în adevăratul sens al cuvântului. Ea are parte de spațiul deschis numai atunci când ajunge să accepte că lumea este vagă și infinită.

În acest context, dansul este o alternativă a cuvintelor, un mijloc de comunicare mult mai vădit și mai coerent, fiind negarea trecerii timpului, a perisibilității trupului uman. Dansul învinge moartea, făcând viața să triumfe, te face asemenea lui Dumnezeu; este caracteristica omului revoltat și cea mai bună modalitate de despovărare. În viziune nietzscheeană, omul care dorește a avea abilitatea de *a zbura* trebuie să învețe să stea, să meargă, să alerge, să se cațere și să danseze, astfel că am putut observa existența unui raport între Zorba și Supraomul nietzscheean. Inclusiv treptele dezbătute în *Ascetica* (suflet, minte, Dumnezeu) fac referire la evoluția spre Supraom. Incapacitatea stăpânului de a dansa își găsește justificarea tot în profeția lui Zarathustra care consideră că piedica majoră pe care o întâmpină oamenii superiori atunci când vor să danseze este că nu pot trece dincolo de ei înșiși. Chiar dacă stăpânul dansează, el nu devine asemenea lui Zorba, deoarece nu își dorește să îmbrățișeze pentru tot restul vieții sale entuziasmul dionisiac. Alinierea ritmului individual la ritmul universului despre care vorbește în prima etapă a Marșului în *Ascetica* se realizează tot prin dans.

În romanul *Magicianul* Grecia este decorul cel mai potrivit pentru teatrul lui Conchis, deoarece acesta este deopotrivă armonios și exuberant. Am ilustrat anumite opoziții, precum

civilizație – natură (evidențiind rolul acesteia în devenirea lui Nicholas și înțelegând că ruperea de civilizație în procesul lui Nicholas de căutare a sinelui îi conferă posibilitatea interiorizării, a întoarcerii spre natura interioară și spre natura exterioară propriu-zisă); Alphonse de Deukans – Henrik Nygaard; Moutsa – Bourani.

Având în vedere modelul lui Heraclit, Conchis a creat un labirint în care este introdus Nicholas Urfe, un tânăr în căutarea echilibrului. Am arătat cum realitatea a fost înlocuită de aparență, de simulacru, de iluzie, Nicholas nemaiputând ieși din labirint, din cauza confuziei dintre realitate și ficțiune.

În confruntarea cu universul indiferent, Fowles găsește o metodă pozitivă de a se salva: încrederea în existența misterului. Existența lui Dumnezeu este suplinită de existența magicienilor, creatori de iluzii, jocul complex al lui Conchis îi multiplică întrebările existențiale, incertitudinea fiind temelia existenței, conferindu-ți energia necesară pentru a căuta marele răspuns.

Tema vieții ca spectacol are nevoie în distribuția sa de un Dumnezeu, astfel că am prezentat jocul lui Conchis de-a Dumnezeu, realizat prin intermediul așa-numitului meta-teatru și am evidențiat rolul important pe care îl au măștile pentru că ele îi dau actorului posibilitatea trecerii de la o categorie la alta: de la masculin la feminin, de la uman la animal etc. Conchis este exuberant pentru că schimbă în permanență masca, oferind spectatorilor un simulacru, un spectacol care îi acaparează complet. Fowles are un cult al măștii, pentru el fiecare om poartă o mască, iar dorința de a vedea ce se ascunde în spatele acesteia constituie o eliberare de plictisul cotidian. Am examinat măștile tuturor personajelor: ale lui July, care apare mai întâi ca Lily Montgomery, ca o pacientă suferind de schizofrenie, ca artistă, July, Vanessa Maxwell și din nou Lily, în ipostaza de soră a lui Rose; ale lui Conchis, printre care masca maimuței, simbolul propensiunii spre extazul transuman; ale englezilor, mai exact măștile publice, care tăinuiesc arta perfidiei; ale participanților la judecata finală, cu clare influențe mitologice, de exemplu Alison este Astaroth. Atribuirea lui Alison a acestei măști este simbolică deoarece aceasta încearcă să-l elibereze pe Nicholas de atașamentul său față de corp și să-l învețe ce este iubirea, nu pentru că el ar avea calități pentru a fi iubit, ci datorită aptitudinii ei de a iubi.

Am studiat îndeaproape personajul Alison, o ființă foarte complexă, ea fiind deopotrivă exuberantă și ascetică, cuprinzând esența ambelor femei care constituie cuplul gemenelor: Lily – Rose. Lily se mulează tiparului ascetic prin faptul că a studiat limbile

clasice, prin rolul său inocent, iar exuberanta Rose este pasională, senzuală, specialistă în limbi moderne. Tema dezrădăcinării, lipsa unei patrii adevărate este abordată prin prisma personajului feminin, Alison. Conchis și Lily de Seitas sunt unii dintre puținii indivizi care sunt liberi, care resping convențiile și au ca model adevărat, pe care îl și urmează, pe individul ideal.

Am expus influența teoriilor lui Jung, declarată de altfel, și inserată în construcția personajelor, exemplificând în cazul lui Nicholas cele patru etape pe care le presupune actul cunoașterii: reprimarea, proiecția, integrarea și transmutația. Fenomenul dublului este identificabil în toate mitologiile și cea mai concretă înfățișare a sa o reprezintă umbra, deoarece omul primitiv percepea umbra ca fiind dublul spiritual al corpului. Pe insulă, Nicholas este pus în fața dublului, pe care îl va înțelege numai în momentul în care gemenele devin geloase una pe cealaltă.

Prin întreaga sa operă, Fowles încearcă să discrediteze arta, pe Apolo, și să ofere credit exuberanței. Accentul este transferat de pe putere, adică de pe procesul raționalității, pe plăcere, mai exact pe finalitatea ei. Alte teme dezbătute sunt: inutilitatea literaturii, libertatea (*eleutheria*) ca bogăție supremă, complementaritatea artei și a științei, scopul omului în funcție de sex, al bărbatului este acțiunea, războiul, iar al femeii procrearea, iubirea, răsturnarea scărilor de valori.

Am realizat o corespondență între relația dintre hiperreal și real descrisă de Jean Baudrillard și romanul *Magicianul*. Astfel că, am asemănat insula Phraxos conceptului de Disneyland și am dezbătut conexiunea existentă între descoperirea propriului eu și hiperrealitate, soldat prin triumful libertății individului.

Ultimul capitol este dedicat romanului *Îngerul de gips* al lui Nicolae Breban în care am urmărit metamorfoza personajelor, în special a personajului principal, Minda. Minda alege să concretizeze principiul elitist, reușind să se ridice deasupra opiniei modeste, conformistă în toate, deasupra mediocrității în dorințe; combate principiul conformismului și frica de singularitate, iese din gloată și se deosebește de ceilalți, asumându-și riscul individualismului. Comportamentul lui Minda poate fi înțeles numai prin prisma filosofiei nietzscheene. Analizat în afara acesteia, Minda este un om ale cărui acțiuni sunt nejustificabile. Minda își definește existența prin cele trei prefaceri ale spiritului: cămila, leul și copilul. De asemenea, el alege singurătatea ca mod de existență, dând dovadă de forță, iar cel mai mare curaj este acela de a fi singur datorită modului de a gândi și de a percepe lumea, mulțumită diferenței dintre individ și

turmă. Minda tânjește să devină Supraomul, eliberându-se de zei și de povara fatalității, deoarece acesta are șansa de a-și lua existența în propriile-i mâini.

Am dezbătut mai multe teme predominante printre care: tema marilor familii, tema singurătății, tema creației, tema destinului văzut ca *amor fati*, tema libertății și a curajului, tema viului etc. Pentru Breban libertatea constă în abilitatea individului de a-și expune prin cuvinte, păreri, idei, sentimente, impresii într-un timp limitat. Astfel, romanul devine calea spre libertatea și adevărul ființei, iar scrisul reprezintă capacitatea de a intra într-un tărâm echilibrat, unde frumosul și binele coexistă. Am analizat și ideea sinuciderii, prezentă în roman, relaționând concepția lui Nietzsche, care vorbește despre sinucidere ca formă a libertății, deoarece viața și moartea ne sunt impuse, însă sinuciderea este o moarte care vine pe calea voinței proprii, cu aceea a lui Breban, pentru care sinuciderea nu apare ca fugă a unui om slab, ci ca soluție a unui om puternic de a-și revitaliza existența.

Un motiv al operei literare este relația cu femeia, de aceea am evidențiat importanța celor două femei aflate în centrul acestui roman: remarcabila doctoriță Ludmila Ogrin și „femeiușca” vulgară, Mia Fabian, care sunt constituite asemenea unor oglinzi paralele ale personalității lui Minda. Ludmila reprezintă apolonicul, ea contemplă maniera în care Minda se „alter-ează”, iar Mia este factorul care declanșează dionisiacul.

Obsesia autoironiei este detectabilă la mai toate personajele romanului, însă această obsesie caracterizează nu doar personajele, ci, mai presus de toate, pe demiurgul romanului, autorul. Așadar, *homo ironicus* sau *homo ridens* este guvernat de *deus ironicus*, iar umorul își găsește manifestarea în râs, gest specific spiritelor dionisiace. Minda, Ceea și restul personajelor se ironizează în permanență, astfel că râsul este surprins în toate formele lui: râsul elegant al lui Ceea, râsul ca metodă de puniție al copilei Pitina, râsul ca mască socială, râsul ca substitut al vorbirii, râsul euforic specific copilăriei și colectivității, râsul binefăcător, eliberator de tensiune, râsul ca formă a rezistenței, râsul ca demonstrație a puterii, râsul ca formă de eliberare de sub ceea ce Nietzsche numește „conștiință încărcată”.

Am discutat diversele cupluri prezente în roman: Minda și Ludmila, care constituie cuplul perfect, pentru ca mai apoi, alături de Mia, să formeze cuplul neconvențional, Medoia și Minda, Minda și Ceea, alter-ego-ul lui Minda, evidențiind de asemenea importanța celor trei personaje masculine principale ale romanului: Minda, Ceea și Medoia.

Pornind de la motto-ul romanului preluat din *Ecce homo*, am dezbătut relația cauzală adevăr – îndrăzneală, eroare – lașitate și am demonstrat că suportarea adevărului este un indiciu al forței spiritului.

Pentru Breban adevărul reprezintă capacitatea de a trăi prezentul pur. Nu în ultimul rând, am dezbătut semnificațiile lui *a fi ales*, care echivalează cu libertatea, însă aceasta presupune muncă, maturitate și responsabilitate.

BIBLIOGRAFIE

I. BIBLIOGRAFIA OPEREI

- *** *Ion Barbu în corespondență*, I, Ediție îngrijită de Gerda Barbilian și Nicolae Scurtu. Note și indici de Nicolae Scurtu. Documente literare, Editura Minerva, 1982
- Barbu, Ion, *Opere. I. Versuri*, Ediție alcătuită de M. Coloșenco. Prefață de Eugen Simion, Colecția „Opere fundamentale”, Editura Univers Enciclopedic, București, 2000
- Blaga, Lucian, *Geneza metaforei și sensul culturii*, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol”, București, 1937
- Idem, *Ceasornicul de nisip*, cap. *Revolta fondului nostru nelatin*, Ediție îngrijită, prefață și bibliografie de Mircea Popa, Editura Dacia, Cluj, 1973
- Idem, *Curs de filosofia religiei*, Alba-Iulia-Paris: Fronde, 1994
- Idem, *Trilogia cosmologică*, București, Humanitas, 1997
- Idem, *Trilogia cunoașterii*, Editura Humanitas, București, 2013
- Idem, *Opera poetică*, Prefață de George Gană, Ediție îngrijită de George Gană și Dorli Blaga, Editura Humanitas, București, 2018
- Breban, Nicolae, *Îngerul de gips*, Editura Cartea Românească, București, 1973. În vederea reeditării în Biblioteca pentru toți, textul romanului a fost revăzut de autor (septembrie 1977)
- Idem, *Fr. Nietzsche. Maxime comentate*, Postfață de Ion Ianoși, Editura Fundației Culturale Ideea Europeană, București, 2004
- Camus, Albert, *Carnete*, Traducere din limba franceză de Micaela Ghițescu, Editura RAO, București, 2002
- Idem, *Străinul. Ciurma. Căderea, Exilul și împărăția*, traducere din limba franceză de Georgeta Horodincă, Olga Mărculescu, Irina Mavrodin, Editura RAO, București, 2008
- Idem, *Fața și reversul. Nunta. Mitul lui Sisif. Omul revoltat. Vara*, Traducere din limba franceză de Irina Mavrodin, Mihaela Simion, Modest Morariu, Editura RAO, București, 2009

- Fowles, John, *The Aristos: A Self-Portrait in Ideas*, Little Brown and Company, Toronto, 1964
- Idem, *Magicianul*, Traducere de Livia Deac și Mariana Chițorean. Cu un cuvânt înainte al autorului, Ediția a II-a revizuită, Editura Polirom, București, 2007
- Idem, *Jurnale*, Selecție de Anca Băicoianu, Traducere din limba engleză și note de Radu Pavel Gheo, Editura Polirom, Iași, 2014
- Gide, André, *Fructele pământului*, Traducere din limba franceză de Mioara Izverna, Editura RAO, București, 2002
- Kazantzakis, Eleni N., *Neîmpăcatul*, Biografia lui Nikos Kazantzakis prezentată prin scrisori inedite, carnete și texte, Traducere, prefață și note de Polixenia Karambi, Editura Univers, București, 1981
- Kazantzakis, Nikos, *Raport către El Greco*, Editura Univers, București, 1986
- Idem, *Alexis Zorba*, Ediția a doua, În românește de Marcel Aderca, Editura Univers, București, 1987
- Idem, *Ascetica, Salvatores Dei*, Versiune românească de Alexandra Medrea-Danciu, Editura Clusium, Cluj-Napoca, 1993
- *** *Nikos Kazantzakis. O viață în scrisori*, Antologie, cuvânt înainte, traducere și note de Polixenia Karambi, Editura Univers, București, 1983
- Nietzsche, Friedrich, *Despre genealogia moralei. O scriere postumă adăugată recentei „Dincolo de bine și de rău” spre împlinire și înțelegere*. Traducere din limba germană de Horia Stanca și Janina Ianoși. Postfață de Ion Ianoși, Editura Echinox, Cluj-Napoca, 1993
- Idem, *Așa grăit-a Zarathustra*, Introducere, cronologie și traducere de Ștefan Augustin Doinaș, Ediția a doua, Editura Humanitas, București, 1994
- Idem, *Nașterea tragediei din spiritul muzicii*, Traducere de Ion Dobrogeanu-Ghereași Ion Herdan, Editura Agatha, Pitești, 2003
- Idem, *Știința voioasă*, Traducere din germană de Liana Miclescu, Traducerea versurilor de Simion Dănilă, Ediția a II-a, Editura Humanitas, București, 2006
- Valéry, Paul, *Poezii. Dialoguri. Poetică și estetică*, Ediție îngrijită și prefațată de Ștefan Aug. Doinaș. Traduceri din limba franceză de Ștefan Aug. Doinaș, Alina Ledeanu și Marius Ghica, Editura Univers, București, 1989

- Idem, *Criza spiritului și alte eseuri*, Traducere de Maria Ivănescu, Editura Polirom, Iași, 1996

II. BIBLIOGRAFIA CRITICĂ

A. LUCRĂRI GENERALE

- Albérères, R. M., *Istoria romanului modern*, Coperta de Sergiu Georgescu, În românește de Leonid Dimov, Prefață de Nicolae Balotă, Editura pentru Literatură Universală, 1968
- Bachelard, Gaston, *Apa și visele. Eseu despre imaginația materiei*, Traducere de Irina Mavrodin, Editura Univers, București, 1995
- Baudrillard, Jean, *Simulacre și simulare*, Traducere de Sebastian Big, Editura Idea Design & Print, Cluj, 2008
- Bergson, Henri, *Teoria râsului*, traducere de Silviu Lupașcu, Editura Polirom, Iași, 2013
- Boldea, Iulian, *Istoria didactică a poeziei românești (perspective analitice)*, Colecția „Studii”, Editura Aula, Brașov, 2005
- Borbély, Ștefan, *The literary pursuit of a historian of religions: the case of Ioan Petru Culianu*, în *Memory, Identity and Intercultural communication*, coord. Iulian Boldea, Edizioni Nuova Cultura, Roma, 2012
- Chateaubriand, François-René, *Génie du christianisme*, t. I, Garnier-Flammarion, Paris, 1966
- Comarnescu, Petru, *Kalokagathon. Cercetare a corelațiilor etico-estetice în artă și în realizarea-de-sine*, Editura Fundația regală pentru literatură și artă, București, 1946
- Dimaras, C. Th., *Istoria literaturii neogrecești*, în românește de Mihai Vasiliu, Editura pentru Literatură Universală, București, 1968
- *Filosofia greacă până la Platon*, vol. I, Partea a 2-a, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979
- Freud, Sigmund, *Creative Writing and Day-Dreaming*, Modern Continental Literary Criticism, Ed. O. B. Hardison, Jr. New York: Appleton-Century-Crofts, 1962

- Idem, *Introducere în psihanaliză. Prelegeri de psihanaliză. Psihopatologia vieții cotidiene*, traducere, studiu introductiv și note: Dr. Leonard Gavrilu, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1990
- Hegel, G.W.F., *Fenomenologia spiritului*, traducere de Virgil Bogdan, Editura Iri, București, 2000
- Huizinga, Johan, *Homo ludens. Încercare de determinare a elementului ludic al culturii*, Traducere din olandeză de H.R. Radian, Cuvânt înainte de Gabriel Liiceanu, Editura Humanitas, București, 2003
- Jung, Carl Gustav, *The Basic Postulates of Analytical Psychology*, trans. By W.S. Dell and C.F. Baynes, in *Modern Man in Search of a Soul*, Kegan Paul, London, 1993
- Liiceanu, Gabriel, *O fenomenologie a limitei și a depășirii*, Editura Univers, București, 1975
- Lovinescu, Eugen, *Istoria literaturii române contemporane, III, Evoluția poeziei lirice*, Editura Ancora, 1927
- Idem, *Istoria literaturii române contemporane*, Vol. II, Editura Minerva, 1981
- Idem, *Istoria literaturii române contemporane*, Editura Litera, Chișinău, 1998
- Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008
- Marill-Albérès, René, *Jean-Paul Sartre; Philosopher Without Faith*, The Philosophical Library, New York, 1961
- Iorga, Nicolae, *Ion Barbu, în Istoria literaturii românești contemporane, II. În căutarea fondului*, Editura Adevărul, București, 1934
- Platon, *Opere, IV (Phaidon, Phaidros)*, Ediție îngrijită de Petru Creția, Interpretarea dialogurilor: Constantin Noica, Andrei Cornea, Traduceri, lămuriri, note: Petru Creția, Gabriel Liiceanu, Manuela Tecușan, Radu Bercea, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983
- Platon, *Gorgias*, Traducere de Cezar Papacostea, Marta Guțu, Constantin Noica, Ediție îngrijită de Petru Creția, Constantin Noica și Cătălin Partenie, Editura Humanitas, București, 2001

- Platon, *Criton*, în: *Dialoguri socratice. Lahes / Lysis / Charmides / Hippias Minor / Euthyphron / Apărarea lui Socrate / Criton*, Traducere, studii introductive și note de Francisca Băltăceanu, Alexandru Cizek, Petru Creția, Marta Guțu-Maftei, Gabriel Liiceanu, Simina Noica, Constantin Noica, Manuela Popescu, Dan Slușanschi, Editura Humanitas, București, 2015
- Rank, Otto, *Dublul. Don Juan*, Traducere de Maria Vicol, Prefață de Petru Ursache, Editura Institutului European, Iași, 1997
- Rebreanu, Liviu, *Pădurea spânzuraților*, Colecția Interbellum, Editura Scriptorium, Cluj-Napoca, 2017
- Sanders, Andrew, *Scurtă istorie Oxford a literaturii engleze*, Traducere, prefață și note de Mihaela Anghelescu-Irimia, Traducerea tabelului chronologic și indice de Dorin-Mugur Popovici, Editura Univers, București, 1997
- Simion, Eugen, *Scriitori români de azi. Vol. IV*, Editura David & Litera, București, 1998
- Spăriosu, Mihai, *Resurecția lui Dionysos. Jocul și dimensiunea estetică în discursul filosofic și științific modern*, Editura Univers, București, 1997
- Ștefănescu, Dorin, *Înțelegerea albă. Cinci studii de hermeneutică fenomenologică*, Editura Paralela 45, Pitești, 2012
- Teilhard de Chardin, Pierre, *Mediul Divin*, Traducere din limba franceză: Dorin Ștefănescu, Editura Herald, București, 2007
- Žižek, Slavoj, *Welcome to the Desert of the Real: Five Essays on September 11 and Related Dates*, Verso Books, 2013

B. STUDII CRITICE ÎN VOLUM

- Balotă, Nicolae, *Euphorion. Eseuri*, Cap. *Lucian Blaga, poet orfic*, Editura pentru literatură, București, 1969
- Idem, *Literatura franceză de la Villon la zilele noastre*, Editura Ideea Europeană, București, 2015
- Barbilian, Gerda, *Ion Barbu. Amintiri*, Editura Cartea Românească, București, 1979

- Bârna, Nicolae, *Puntea artelor*, Editura Europress, București, 2015
- Bellu, Pavel, *Blaga – în marea trecere*, București, Editura Eminescu, 1970
- Bertram, Ernst, *Nietzsche. Încercare de mitologie*, Traducere din germană de Ion Nastasia și Maria Nastasia, Colecția Monografiile, Editura Humanitas, București, 1998
- Binder, Rodica, *Ion Barbu și Paul Valéry. Incidențele poeticului*, Editura Cartea Românească, București, 1997
- Boldea, Iulian, *De la modernism la postmodernism*, Editura Universității „Petru Maior”, Târgu-Mureș, 2011
- Borbély, Ștefan, *Pornind de la Nietzsche...*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2010
- Idem, *O carte pe săptămână*, Editura Ideea Europeană, București, 2010
- Braga, Corin, *Lucian Blaga. Geneza lumilor imaginare*, Ediția a II-a, revizuită, Studiu introductiv de Călin Teuțișan, Editura Tracus Arte, București, 2013
- Buciu, Marian Victor, *Voința și puterea de creație. Opera lui Nicolae Breban*, Editura Ideea Europeană, București, 2009
- Idem, *Zece prozatori exemplari. Perioada comunistă*, Editura EuroPress Group, București, 2012
- Călin, Liviu, *Ion Barbu, în Portrete și opinii literare*, Editura Albatros, 1972
- Christi, Aura, *Banchetul de litere*, Editura Ideea Europeană, București, 2006
- Idem, *Religia viului*, Editura Europress Group, București, 2007
- Idem, *Dostoievski – Nietzsche. Elogiul suferinței*, Prefață de Nicolae Breban, Postfață de Ștefan Borbély, Ediția a II-a, Editura Ideea Europeană, București, 2017
- Cimpoi, Mihai, *Lucian Blaga. Paradisiacul, lucifericul, mioriticul*, Editura Dacia, Cluj, 1997
- Ciocârlie, Livius, *Pornind de la Valéry*, Editura Humanitas, București, 2006
- Ciorănescu, Alexandru, *Ion Barbu. Monografie*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996
- Coloșenco, Mircea, *Ion Barbu - Dan Barbilian. Bibliografie documentară (1564-1925)*, Editura Minerva, București, 1989
- Doinaș, Ștefan Aug., *Omagiu lui Ion Barbu, în Orfeu și tentația realului*, Editura Eminescu, București, 1974

- Dumitrescu Bușulenga, Zoe, *Valori și echivalențe umanistice. Excurs critic și comparatist*, Editura Eminescu, București, 1973
- Gană, George, *Opera literară a lui Lucian Blaga*, Editura Minerva, București, 1976
- Grigore, Rodica, *Măști, caligrafie, literatură*, Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2011
- Idem, *În oglinda literaturii*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2011
- Iosifescu, Silvian, *De-a lungul unui secol*, Sinteze, Editura Eminescu, București, 1983
- Loveday, Simon, *The romances of John Fowles*, Macmillan, London, 1985
- Manolescu, Nicolae, *Poeți moderni*, Colecția „Studii”, Editura Aula, Brașov, 2003
- Medrea, Alexandra, *Traducând pe Nikos Kazantzakis*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2006
- Micu, Dumitru, *Lirica lui Blaga*, Editura pentru Literatură, București, 1967
- Mincu, Marin, *Ion Barbu. Eseu despre textualizarea poetică*, Editura Cartea românească, 1981
- Idem, *Opera literară a lui Ion Barbu*, Editura Cartea Românească, București, 1990
- Moraru, Cornel, *Lucian Blaga. Monografie, antologie comentată și receptare critică*, Editura Aula, Brașov
- Muscă, Vasile, *Marea Amiază*, Editura Ideea Europeană, București, 2014
- Muthu, Mircea, *Lucian Blaga. Dimensiuni răsăritene*, ediția a II-a, Editura Paralela 45, Pitești, 2002
- Naumescu, Virgil, *Paul Valéry*, Colecția Monografii, Editura Univers, București, 1975
- Negreanu, Gabriela, *Paul Valéry și modelul Leonardo*, Editura Albatros, București, 1978
- Nicolescu, Vasile, *Constelația modernilor, în Starea lirică*, Editura Eminescu, 1975
- *** *Nicolae Breban 70*, Ediție alcătuită de Aura Christi, Editura Fundației Culturale Ideea Europeană, București, 2004
- Onega, Susana, *Self, World and Art in the Fiction of John Fowles*, Twentieth Century Literature, vol. 42, no. 1, 1996
- Pavel, Laura, *Antimemoriile lui Grobei*, Editura Fundației Culturale Ideea Europeană, București, 2004
- Pecican, Ovidiu, *O utopie tangibilă. Convorbiri cu Nicolae Breban* (antologie), Editura Didactică și Pedagogică, București, 1994

- Petrescu, Liviu, *Romanul condiției umane*, Studiu critic, Editura Minerva, București, 1979
- Petrescu, Ioana Em., *Ion Barbu și poetica postmodernismului*, Ediție îngrijită, addenda și notă asupra ediției de Ioana Bot și Ligia Tudurachi, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2006
- Pillat, Dinu, *Ion Barbu*, Editura Minerva, București, 1982
- Rădulescu-Motru, Constantin, *F.W. Nietzsche. Viața și filosofia sa*, Ediție îngrijită și postfață de Marta Petreu, Editura Biblioteca Apostrof, Cluj, 1997
- Selu, Anamaria, *Mitopoetica verii*, Prefață de Ștefan Borbély, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2008
- Spermezan, Grigore, *Introducere în gândirea unor mari filosofi*, Ediția a II-a, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2006
- *** *Sub semnul Ideii Europene*, Ediție alcătuită și îngrijită de Aura Christi, Editura Contemporanul, București, 2011
- Ștefănescu, Dorin, *Poetica imaginii. O fenomenologie a inaparentului*, Editura Paideia, București, 2015
- Idem, *Poetică fenomenologică Lectura imaginii*, Colecția Texte de frontieră, Editura Institutul European, Iași, 2015
- Vanborre, Emmanuelle Anne, *The originality and complexity of Albert Camus's writings*, Editura Palgrave Macmillan, New York, 2010
- Vasilescu, Florin, *Scriitori printre sirene*, Editura Academia Română, București, 2006
- Vianu, Tudor, *Introducere în opera lui Ion Barbu*, Editura Minerva, București, 1970
- Idem, *Arta prozatorilor români*, Editura Eminescu, București, 1973
- Vianu, Lidia, *Literatura contemporană britanică. Literatura Desperado*, Colecția Academică, Editura Institutul European, Iași, 2011
- Ungureanu, Cornel, *Imediata noastră apropiere*, vol. I, Editura Facla, Timișoara, 1980

C. STUDII CRITICE ÎN PERIODICE

- Aderca, Felix, *De vorbă cu Ion Barbu*, în „Viața literară”, an. II, nr. 57, 15 octombrie 1927
- Anghelescu, Dan, *Artele și nostalgia lor către muzică*, în revista „Citadela”, Anul VI, nr. 1-2-3 (39-40-41), ianuarie-februarie-martie, Satu Mare, 2012
- Baltag, Cezar, *Nupțiala cunoaștere*, în „România literară”, an III, nr. 12, 19 martie 1970
- Bauza, Hugo Francisco, *Rythmes et lumières dans Alexis Zorba*, în „Le Regard crétois”, nr. 25, juillet 2002
- Cantacuzino, Ion I., *Ion Barbu*, în „România literară”, nr. 32, 24 sept. 1932
- Davidescu, N., *Întâmpinare*, în „Steagul”, an. V, nr. 543, 8 decembrie 1919, Reprodus în *Aspecte și direcții literare*, ediție și prefață de Margareta Feraru, Editura Minerva, București, 1975
- Lovinescu, Eugen, *Un poet nou*, în „Sburătorul”, an. I, nr. 34, 6 decembrie 1919
- Idem, *Iarăși d. Ion Barbu*, în „Sburătorul”, an. I, nr. 38, 3 ianuarie 1920
- Manolescu, Nicolae, *Poetica lui Ion Barbu*, în „Contemporanul”, nr. 22, 28 mai 1965; reprodus din *Lecturi infidele*, E.P.L., 1966
- Martin, Aurel, *Ion Barbu: „Ochean”*, în „Gazeta literară”, an. XII, nr. 15, 8 aprilie 1965. Reprodus în *Poeți contemporani*, I, E.P.L., 1967
- Nica, Daniel, *Opera de artă fără autor. O perspectivă foucauldiană asupra ideii de autocreație în opera lui Nietzsche*, în „Revista de Filosofie” (2), 2015
- Țugui, Pavel, *Note despre edițiile operei lui Ion Barbu*, în „Limba și literatură”, nr. 2, 1985
- Valerian, I., *De vorbă cu d-l Ion Barbu*, în „Viața literară”, an. I, nr. 36, 5 februarie 1927. Reprodus în *Cu scriitorii prin veac*, E.P.L., 1967
- Voinescu, Sever, *Solitar și solidar*, în revista „Dilema veche”, nr. 311, 28 ianuarie – 3 februarie, 2010